

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ДІАЛОЗІ

Л.С. Матлай

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет "Львівська політехніка"

© Матлай Л.С., 2014

Уточнено понятійно-категоріальний апарат із проблематики дослідження. Проаналізовано історичні аспекти становлення європейської цивілізації та культурної спадщини. Досліджено роль культурної дипломатії у вираженні національної ідентичності. Підкреслено важливість постійного та взаємного діалогу національних культур для політичного, економічного та культурного зближення народів Європи та світу. Розглянуто діяльність України щодо оновлення Списку світової спадщини ЮНЕСКО.

The article clarifies the conceptual apparatus of the study. *The* historical aspects of the formation of European civilization and cultural heritage have been analyzed. The role of cultural diplomacy in terms of national identity has been described. The importance of continuous dialogue and mutual national culture for the political, economic and cultural rapprochement between the peoples of Europe and the world were emphasized. The activity of Ukraine by updating the List of World historical and cultural heritage was examined.

Definition of "the cultural heritage" makes it an article 1 of Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972 p.): monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science; groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science; sites: works of man or the combined works of nature and man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

Ukraine is inseparable part of European civilization with its past, as well as with its present, by assuming its commitment to establishment of democracy. Ukraine has a rich historical and cultural heritage. Cultural heritage was created by past generations material and spiritual values that are a part of the national wealth that is important for the preservation and development of the identity of nation. In the List of world historical and cultural heritage of United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 12 December 1990 were included two well-known attractions - Kiev: Saint-Sophia Cathedral with an ensemble of the monastery buildings and the Kiev-Pechersk Lavra. Today in the List of UNESCO are Sophia Cathedral complex of monastic buildings; Kiev-Pechersk Lavra; L'viv – the Ensemble of the Historic Centre; the Residence of the metropolitans of Bukovina and Dalmatia (Chernivtsi); cross-border facility - Struve Geodetic Arc, passing through the territory of 10 European countries. In Ukraine nowadays made additional proposals prior to the World Heritage List, including: Bakhchisaray Khan palace, reserve "Askaniya Nova" and "Chersonese Tavriyskyy"; cultural landscape and canyon in Kamenetz-Podilskyj, the historical center of Chernihova, park "Sofiyivka"; Taras Shevchenko Tomb and State Historical and Natural Museum – Reserve. The Lviv Region, which ranks second, out of 24 regions in Ukraine, in terms of the quantity of heritage sites on its territory. The Lviv Region boasts 8,441 cultural sights, including 816 sites of national significance.

Today, the state has to preserve Ukrainian identity through culture, to form and consolidate a civil nation, to retain Ukrainian cultural diversity, to develop Ukrainian cultural industries and to promote Ukraine in the wider world.

Україна прагне стати впливовою регіональною державою. Репрезентувати країну світовому співтовариству допомагає наша багата історико-культурна спадщина та національна історія, які залишаються частинами загальносвітового культурного процесу. Національна самобутність та культурні надбання українців почали широко відкриватися світові після проголошення незалежності нашої держави. У 90-х роках ХХ ст. Україна налагодила тісні міждержавні зв'язки з багатьма країнами та долучилася до складного міжцивілізаційного діалогу.

Оскільки певний час Україну в Європі ідентифікували з Росією, було важливо сформувані позитивний імідж держави через поширення знань про її історичну та культурну спадщину, яка є об'єднувачим чинником суспільства, формує українську націю. В умовах глобалізації та інформаційної відкритості стало можливим виражати своєї національну ідентичність за допомогою культурної дипломатії, тобто, обміну "...ідеями, інформацією, цінностями, традиціями, віруваннями та іншими аспектами культури, які можуть сприяти покращенню взаєморозуміння" [10].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сьогодишній Україні назріла необхідність збереження культурної ідентичності та національних особливостей у поєднанні з процесами глобалізації та європеїзації. Українське суспільство, враховуючи сучасну етнокультурну, соціокультурну та мовну специфіку, відшукує оптимальну модель загальнонаціональної консолідації та злагоди.

Мета цієї наукової розвідки – осмислити та об'єктивно оцінити роль культурної спадщини України у процесах консолідації вітчизняної та європейської спільноти.

Проблеми взаємозалежностей та взаємовпливів культурологічних світових процесів досліджували відомі вчені – М. Бердяєв, М. Вебер, В. Вернадський, М. Данилевський, Б. Рассел, А. Тойнбі, О. Шпенглер, С. Гантінгтон, Ф. Фукуяма. Теоретичні засади національної історико-культурної спадщини відображено у працях вітчизняних істориків та практиків – П. Толочка, О. Реєнта, М. Литвина, С. Заремби, Л. Підлісної, М. Сікорського, Б. Возницького, П. Довгошиї та багатьох інших.

Вважаємо за доцільне розкрити сутність та виявити смислове наповнення поняття “культурна спадщина”, оскільки науковці та практики визначають їх по-різному. Відповідно до статті 1 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 1972 року, яку на сьогодні ратифікували майже дві сотні країн (Конвенцію ратифіковано Указом Президії Верховної Ради України від 04.10.1988 року) “культурну спадщину” визначено як: пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та археологічні структури, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з погляду історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, враховуючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з погляду історії, естетики, етнології чи антропології. [9] Згідно із Законом України “Про охорону культурної спадщини”, подана така дефініція “культурної спадщини”, як сукупності успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини [1].

Треба зазначити, що у 2003 році ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) схвалила Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини – міжнародно-правовий документ, який прагне відповісти на потенційні загрози для цієї спадщини від процесів глобалізації та соціальних перетворень. До цієї Конвенції наша держава приєдналася у 2008 році.

Країни світу визнали, що термін “нематеріальна культурна спадщина” означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини [2]. Ця спадщина проявляється в усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; виконавському мистецтві; звичаях, обрядах, святкуваннях; знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; традиційних ремеслах. Сучасні науковці розуміють культурну спадщину як відображення історичного досвіду взаємодії природи та людини.

Варто погодитися з думкою російської дослідниці всесвітньої історико-культурної спадщини Олени Мастеніці, яка стверджує, що інтерес до культурної спадщини з найбільшою силою та гостротою проявляється у переламні історичні епохи, коли суспільство намагається переосмислити минуле та зазирнути у майбутнє [4]. Саме кінець ХХ – початок ХХІ ст. вирізняється активізацією наукових досліджень історико-культурного процесу, переосмисленням культурної спадщини. Ця тенденція простежується і в Україні.

Прикро визнавати, але сучасна Україна – одна із найбільших держав Європи – залишається своєрідним мостом між Росією та Заходом. Має рацію професор М. Михальченко, який вважає Україну – лімітрофом для Росії та Європи, проміжним, міжцивілізаційним простором між західно-європейською і російсько-євразійською цивілізацією: “При тому лімітроф із подвійною оцінкою. Європа (натовська) вважає східні кордони України лінією розламу між Європою та Росією (Росія з тюркськими анклавами і є окремою російсько-євразійською цивілізацією). А Росія вважає західні кордони України лінією розламу між НАТО й СНДівським простором, позначаючи останній як зону своїх особливих інтересів... Якщо народ “лімітрофа” не вкорінюється в структуру якоїсь регіональної цивілізації, то самовизначення цього народу у формі незалежної держави залишається проблематичним, як і створення своєї регіональної або локальної цивілізації” [5, с. 23]. Утім, за своїми основними характеристиками ми належимо до європейської цивілізації та соціокультурна самоідентифікація нашої держави тяжіє саме до Європи.

Відомі вчені М. Наринський та В. Карєв одними із перших на пострадянському просторі вказали на античні корені європейської цивілізації, оскільки навіть такі терміни та поняття як культура, академія, школа, гімназія, демократія, республіка, імперія, деспотія, олігархія, диктатура прийшли до нас із античності [6, с. 20–23]. Ці висновки доповнює відома українська та світова дослідниця О. Пахльов-

ська, яка вважає: “Від давньої Греції і далі – через міста-комуни ренесансної Італії – постала сьогоднішня Європа як багатовимірна рухома галактика “малих батьківщин”. І кожна з цих батьківщин славетна якимось героєм чи квітами, майстерністю чи вином, палацом чи музичним інструментом. А потім було ХІХ ст. з його революціями й “весною народів”: так народилася Європа як вимір національних батьківщин. Конфлікти і суперництво між ними, дві світові війни змусили європейців виробити нову етику співжиття. Так постав третій вимір батьківщини – Європа як культурна, філософська, моральна батьківщина народів, що становлять собою різні сегменти розвитку європейської цивілізації – цивілізації, заснованої на концепції свободи людини” [7, с. 24]. Інакше кажучи, на створення європейської культурної спадщини вплинули античність, християнство, демократичні цінності та гуманістичні традиції.

З прадавніх часів українські землі були також частиною євроатлантичної цивілізації. Київська Русь, згодом Галицько-Волинське князівство, Козацька держава підтримували численні торгові та культурні зв'язки з багатьма країнами Європи. Протягом багатьох століть відбувалося взаємозапозичення та взаємозбагачення культур європейських народів. Українські землі у складі різних імперій пережили лихоліття Першої та Другої світових воєн, зазнали численних культурних втрат. І лише після розпаду Радянського Союзу, незалежна Україна отримала у спадок понад 140 тисяч нерухомих пам'яток історії та культури, з них: 64 тисячі пам'яток археології, понад 54 тисячі пам'яток історії, близько 7 тисяч пам'яток монументального мистецтва, понад 15 тисяч пам'яток містобудування і архітектури [3, с. 180]. Львівська область займає друге місце в Україні щодо загальної кількості об'єктів культурної спадщини. На теренах області налічується більше 8 тисяч об'єктів, серед яких 816 пам'яток мають статус національного значення.

Україна бере активну участь у роботі щодо оновлення Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Так, до цього списку 12 грудня 1990 року були внесені дві всесвітньо відомі пам'ятки – Собор Святої Софії з ансамблем монастирських будівель та Києво-Печерська лавра у м. Києві. На сьогодні від України у списку перебувають Софійський собор із комплексом монастирських споруд Києво-Печерської Лаври, Ансамбль історичного центру Львова, Резиденція митрополитів Буковини та Далмації (м. Чернівці), транскордонний об'єкт – Геодезична дуга Струве, що проходить через території 10 країн Європи. Також в Україні внесено додаткові пропозиції до попереднього Списку всесвітньої спадщини. Серед них додані: Бахчисарайський ханський палац, заповідники “Асканія-Нова” та “Херсонес Таврійсь-

кий”, культурний ландшафт та каньйон у м. Кам'янець-Подільський, історичний центр м. Чернігова, парк “Софіївка” та Канівський заповідник “Могила Тараса Шевченка” [8].

Фактор використання історико-культурної спадщини став важливим інструментом “м'якої дипломатії”; захисту національних політичних інтересів; формування позитивного іміджу України та її народу; популяризації української мови, науки, мистецтва. Після проведення Євро-2012 Україну відкрили для себе тисячі закордонних туристів, які ознайомилися з культурними цінностями нашої країни, побутом та життєвим укладом українців. Завдячуючи культурному обмінові, культурна спадщина України стає відкритою для інших представників інших держав. Постійний міждержавний діалог між Україною та державами-членами ЄС відбувається через заснування культурно-історичних центрів у європейських столицях; взаємний культурний та науковий обмін; організацію міжнародного туризму з обов'язковим відвідуванням визначних місць та об'єктів культурної спадщини Європи та України; розширення участі національних професійних та аматорських колективів у світових мистецьких проєктах.

Сьогодні, в період глобалізації, на перший план висувається ідея збереження культурної різноманітності. Мінімізувати етнічні протиріччя покликана концепція багатокультурності. Потрібно визнати, що глобалізований світ відкрив нові можливості для взаємодії різних культур, просування національних культурних спадщин та культурної продукції через використання сучасних інформаційних технологій. На національний ґрунт сучасної культури прищеплюються загальносвітові досягнення без яких загалом неможлива національна модернізація. Кожна держава виробляє власну національну стратегію просування та захисту культурної спадщини, враховуючи реальні фінансово-економічні можливості та історико-культурні традиції, намагаючись не допустити некерованої комерціалізації культурної сфери. В Україні в останні роки реалізуються різноманітні проєкти, спрямовані на розвиток міжкультурного діалогу, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, підтримку народної творчості, культурного туризму. Наша країна чітко визначила європейський вектор свого подальшого розвитку, інтеграцію до євроспільноти, а консолідацію суспільства можна досягти через формування національного культурно-інформаційного простору, міжетнічного діалогу та співпраці, використання культурного різноманіття та національної ідентичності.

Варто зазначити, що ментальні ознаки української нації, її духовні орієнтири яскраво та багатогранно виражені у творчості Т. Г. Шевченка, національного поета планетарного масштабу, який одним із перших озвучив прагнення свого народу до

створення національної держави. Геніальна постать Великого Кобзаря впродовж багатьох десятиліть має етноконсолідуючу силу, допомагає репрезентувати Україну у світі, краще розкрити її національну самобутність. Цьому, певним чином, сприяла посилена увага світової громадськості до відзначення 200-ліття з дня народження поета.

Спробуємо дослідити міжкультурний діалог на прикладі України та Іспанії, оскільки держави мають багато спільних ознак. Обидві країни розташовані на протилежних кінцях Європи. Іспанці, за словами відомого іберійського філософа Х. Ортеги-і-Гассета, протягом довгого періоду знаходилися на європейській периферії. Вступивши до Європейського Союзу, Іспанія зробила серйозний крок до подолання провінціалізму та ізоляції. Цей шлях намагається пройти й Україна. Саме тому, постійний та взаємний діалог національних культур має особливе значення для політичного, економічного та культурного зближення народів Європи та світу.

Українська громада в Іспанії значно зросла у 90-ті роки минулого століття. Сьогодні, за різними даними, тут проживає понад 100 тисяч вихідців з України. Основна частина їх мешкає в Мадриді та його околицях, автономіях – Каталонії, Валенсії, Мурсії, Андалусії, Галісії, Наваррі та Країні Басків. Впродовж багатьох років українці намагаються згуртуватися, зберегти своє національне коріння, мову та культуру в складних умовах полікультурного суспільства. Згуртуванню діаспори, збереженню національних особливостей сприяють щорічні відзначення національних свят. Найважливіші серед них – День незалежності України і День народження Кобзаря. Наша етнічна громада намагається робити все можливе для формування міжнародного іміджу України, поширюючи серед політичних, громадських, наукових кіл Іспанії інформацію про історичну спадщину, культурні, торговельні, наукові, туристичні можливості далекої батьківщини.

Наші співвітчизники, які легально чи нелегально працюють в Іспанії, всіляко сприяють залученню іспанців до вивчення та читання творів українських авторів, проведенню тематичних виставок та літературних вечорів мовою Т. Шевченка та І. Котляревського, Лесі Українки та І. Франка. Завдячуючи нашій діаспорі, чимало іспанських бібліотек поповнилося українською літературою. Етнічна спільнота українців у м. Валенсія відкрила Український культурний центр з метою популяризації в Іспанії української мови та культури, багатой літературної

спадщини. Отже, присутність численних українських громад у багатьох європейських державах, допомагає просуванню нашої культурної спадщини.

Доречно додати, що в Іспанії, протягом 20 останніх років, вищим навчальним закладом, де студенти мають можливість опанувати українську мову та отримати ґрунтовні знання з історії української культури, є Університет Гранади. Науковці університету популяризують творчість українських письменників, поетів, драматургів серед іспанців, беруть участь у спільних українсько-іспанських наукових заходах.

Підсумовуючи, зазначимо, що Україна у забезпеченні подальшої соціальної модернізації повинна спиратися на національну ідентичність та євроатлантичну стратегію розвитку, враховуючи досвід розбудови державності попередніх поколінь та свою багату культурну спадщину.

1. Закон України “Про охорону культурної спадщини” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини {Про приєднання до Конвенції див. Закон № 132-VI (132-17) від 06.03.2008} [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.
3. Літоніс відродження пам'яток // Пам'ятки України. – 1998. – № 1. – С. 180.
4. Мастеница Е.Н. Культурное наследие и музей: проблема взаимодействия / Е.Н. Мастеница // Научно-исследовательская работа в музее. Тезисы докладов на VIII всероссийской научно-практической конференции МГУКИ (Москва, кафедра музееведения, 29–30 ноября 2005 года). Науч. ред. Н.Г. Самарина; сост. Н.И. Решетников И.Б. Хмельницкая. – М.: МГУКИ. – 2005. – С.14–22.
5. Михальченко М. І. Цивілізаційна визначеність України: сутність, проблеми, перспективи // Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. – К.: Інститут європейських досліджень НАН України, ч. IV, 2009. – С. 5–37.
5. Наринский М., Карев В. Общие истоки европейской цивилизации / М. Наринский, В. Карев // Европейский альманах. – М.: Наука. – 1991. – С. 18–29.
6. Пахльовська О. Територія без Батьківщини, або Така, якої не було / О. Пахльовська // Український тиждень. – №33–34 (146–147), 13–26 серпня 2010. – С. 24–27.
7. Сердюк О. Попередній Список всесвітньої культурної спадщини. Проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. Сердюк. – Режим доступу: <file://localhost/E:/Museum/НДІ%20пам'яток%20оохоронних%20досліджень%20-%20-%20Дослідження%20культурної%20спадщини.htm>.
8. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org>.
9. Cultural Diplomacy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/602869>